

Галина ПАНКЕВИЧ

При майстрах якось легше.
Вони – як Атланти. Держать
небо на плечах. Тому і є
висота.

Ліна Костенко

Відомому композитору, автору славнозвісного хорového твору «Закувала та сива зозуля», педагогу, перекладачу, поету П. Ніщинському (1832 – 1896) випала, з одного боку, велика честь, а з іншого – важкий хрест боротися за українську висоту. Він належить до когорти тієї вітчизняної інтелігенції, хто самовідданою, жертвовною працею підніс нашу гідність, утвердивши в непроминальній істині: зміцнення й розвитку рідної нації – справа «святая святых».

Японському поету Басьо належать прості й водночас дуже глибокі слова:

«О скільки їх на полях,
Та кожна квітне по-своєму.
У цім найвищій подвиг квітки».

У житті Петра Байди (літературний псевдонім П. Ніщинського) було багато труднощів і страждань, але найважливіше те, що йому вдалося «квітнути по-своєму», гідно реалізувати покликання Прометея української культури.

У зв'язку із втратою особистого архіву, на сьогодні відомостей про життя й творчість автора музично-поетичної картини «Вечорниці» не так вже й багато.

Як свідчить дослідниця життєвого шляху П. Ніщинського: «Непоправна втрата авторських рукописів, листування й документів зумовила обшир білих плям або легенд у життєписі митця. З дотичних джерел і творчості лише загальним обрисом вимальовується його неординарна, яскрава особистість...»¹ .

Спробуймо узагальнити й коротко накреслити наявні факти з життя цієї чесної, непересічної, талановитої людини. П. Ніщинський родом із Східного Поділля, народився в селі Неменка тодішньої Київської губернії (тепер Іллінецький район Вінницької області). Його батько Іван, котрий прислужував паламарем при місцевій церкві, помер, залишивши троє малолітніх дітей (Петрові на той час було сім років). Убога вдова, продавши невелике майно, пішки вирушає з дітьми у Київ, щоб ті мали можливість здобути освіту. Вже наступного року енергійна, надзвичайно працююча жінка прилаштовує двох синів на навчання у Києво-Софійське духовне училище. Після завершення училищних студій, П. Ніщинський продовжує навчання в Київській духовній семінарії. Суттєве значення в його житті мало знайомство з магістром богослов'я Київської духовної академії, архимандритом Антоніном (до прийняття чернецтва – Андрієм Капустіним). Саме він, будучи призначений Синодом настоятелем Російської посольської церкви в Афінах, викликає у Грецію яскраво обдарованого 17-річного семінариста з метою підсилення та покращення звучання церковного хору. Незважаючи на всі життєві негаразди, в Афінах Петро Ніщинський здобуває освіту, закінчивши 1856р. філологічний та богословський факультети та отримавши ступінь магістра наук. Окрім того, він бере уроки гри на фортепіано у свого майбутнього тестя, капельмейстера афінського військового оркестру М. Мангеля. Отримавши богословську освіту, глибокі гуманітарні знання з давніх мов, грецької культури та мистецтва, Ніщинський як людина міцного гарту, незважаючи на серйозний тиск опікуна-архимандрита та своєї нової

родини, відмовляється від матеріально-забезпеченої священницької кар'єри. Віра, оптимізм, неабияка відвага й творча снага допомагають прийняти складне й незрозуміле оточенню рішення. Безумовно, нелегкі пошуки можливостей корисного застосування сил та знань на ниві дискримінованої української культури потягали за собою ланцюг переживань і терпінь, але, водночас, це був щасливий вибір світлої, мужньої людини. Окремої уваги заслуговують творчі взаємини Петра Ніщинського та нашого видатного земляка, вченого-мислителя Івана Франка, які, без сумніву, будувалися на ґрунті романтизму – основоположного художнього напрямку розвитку національної літератури та мистецтва ХІХ ст.

Універсалізм Франка, його грандіозна, різновекторна творча діяльність зумовила знайомство з багатьма культурними діячами Наддніпрянщини (пригадаємо приятельські стосунки з класиком української музики М. Лисенком, в тому числі з П. Ніщинським). У серпні 1884р. П. Байда приїжджає у Станіславів (тепер Івано-Франківськ) на з'їзд Руського товариства педагогічного. У цей же час на Гуцульщину прибуває з просвітницькою метою мандрівна капела студентів (хор «академічної молоді»). Серед патріотично налаштованої молоді, яка вирушала зі Львова за маршрутом – Дрогобич – Борислав – Самбір – Стрий – Станіславів – Коломия – Вижниця, – перебував 28-річний І. Франко. Так відбулося особисте знайомство двох подвижників української культури. Добре орієнтуючись в основоположних питаннях музики, Франко, прослухавши згодом композицію «Вечорниці», назвав їх творця «великим майстром тонів» . Ось декілька штрихів до історії цього твору. 1875р. гурток М. Кропивницького в Єлисаветграді (тепер Кіровоград) вперше поставив п'єсу Т. Шевченка «Назар Стодоля» з музикою й текстом «Вечорниць» П. Ніщинського. На сьогодні збереглась рідкісна світлина учасників першого спектаклю. Серед інших на знімку бачимо: М. Кропивницького, І. Тобілевича (Карпенка-Карого), М. Тобілевича (Садовського), М. Тобілевич (Садовську-Барілотті), Т. Рильського, а також самого композитора з двома дочками. Народно-хорова сцена «Вечорниці», маючи самостійний нескладний сюжет, з часом почала виконуватися незалежно від театральної вистави «Назар Стодоля». Яскравий національний характер, народний колорит, майстерність хорового письма сприяли надзвичайній популярності цього твору, а музикознавці справедливо розглядають його як етапний у розвитку вітчизняної музичної культури загалом і на шляху до створення української опери зокрема. У своїй праці «Музика польська та руська» Іван Франко, аналізуючи стан нашої музики в ХІХ ст., називає П. Ніщинського «... чи не найбільш оригінальним українським композитором» . Окрім знаменитих «Вечорниць», перу композитора належать обробки народних пісень для хору з фортепіано «Козак Софрон», «Байда» (з посвятою М. Лисенку), «Ой гук, мати, гук» (присвячена хоровому колективу театральної трупи П. Саксаганського), а також деякі оригінальні солоспіви «Дівчинонько-голубонько» («Порада»), «У діброві чорна галка», що фольклоризувалися ще за життя автора. Творчий доробок педагога П. Ніщинського малодосліджений, однак відомо, що він певний час викладав грецьку мову в Духовній семінарії Петербурга, а згодом – грецьку, старослов'янську, російську мови, музику, географію в приватних навчальних закладах, гімназіях Одеси, Ананьєва, Бердянська. Спроби українофіла П. Байди отримати посаду викладача в Київському та Новоросійському (Одеському) університетах із зрозумілих причин залишилися безуспішними. П. Ніщинський складає декілька підручників із грецької мови, довідкову літературу: «Путеводитель по святой земле с 16-ю рисунками, новейшим планом Иерусалима и картой Палестины», «Путеводитель по

Константинополю», які видрукувані в одеських видавництвах. У Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника (відділ рукописів) зберігається фрагмент листа П. Байди, який характеризує його прогресивні освітні погляди.

Велике значення українській просвіті надавав перекладацькій діяльності. Бажаючи збагатити національний репертуар творами світової драматургії, П. Ніщинський перекладає шедевр давньогрецької культури – «Антигону» Софокла. Одним із рецензентів перекладу П. Байди (вийшов в Одесі 1883р.) був доктор І. Франко, котрий загалом позитивно відгукнувся на першу спробу переспіву грецького епосу свого старшого побратима. На думку вченого, деякі досконаліші місця перекладу виявляють у Ніщинському «великого знавця духу української і старогрецької мови». За наполегливим сприянням І. Франка у Львові було видрукувано повний переспів цього перекладача великомасштабної «Одіссеї» Гомера (1889р. – I част.; 1892р. – II част.). Славний син Прикарпаття, титанічна праця якого створила нову епоху в нашій перекладній літературі, котрий подарував українському читачеві рідною мовою поезії Міцкевича, Данте, Шекспіра, Гете, Гейне, Лермонтова, Шеллі..., пісні багатьох народів світу, з ентузіазмом зустрів подвижницьку діяльність колеги: «З великою любов'ю прочитав одним духом цілу половину «Одіссеї» в переспіві Петра Байди». Окрилений П. Ніщинський у листі до О. Кониського піднесено написав: «Переклад „Одісеї“ на малоруську мову – це справа всезагальна, народна. Я тут є лише виконавцем і виразником волі цілої нації»⁶. Водночас Петро Байда бере активну участь у складанні російсько-українського словника, що був видрукований упродовж 1893-1898рр. у Львові під двома авторськими прізвищами: М. Уманця (псевдонім М. Комарова) та А. Спілки (вигадане прізвище групи одеських вчених).

Не можна оминати ще один промовистий штрих із творчого життєпису Ніщинського. Будучи тонкою, артистичною натурою, він чутливо й проникливо помічав обдарування, розсипані щедрою десницею Творця в інших людях. В архіві видатної актриси Єфросинії Зарницької (справжнє прізвище – Азгуруді, 1867-1936) зберігся лист, в якому П. Ніщинський небайдуже провіщав початкуючій акторці майбутнє визнання⁷. У цьому контексті ще раз згадаємо невсипущу працю Івана Франка, котрий, перифразовуючи вислів М. Черемшини, був великим астральним тілом, що висвічував молоді таланти, готуючи майбутню вільну національну свідому українську еліту.

Свого часу, в статті «Український виховний ідеал», роздумуючи над педагогічними проблемами, о. Іван Шевців написав: «Де причина наших невдач? Не в інтелекті, бо ми маємо особливий нахил до синтетичного мислення (розумування й науки), ані в наших емоціях-почуттях, бо ми, хоч чуттєві, але морально здорові й розважні. Причиною нашої недолі є Хиби Волі: нерішучість, інертність, а зокрема Егоїзм, індивідуалізм, замкненість у колі вузьких особистих інтересів, нехтування інтересами суспільними, це хуторянство («моя хата з краю»), амбіціонерство, нахил до незгоди і зрадництва. З огляду на повищі психічні властивості й хиби українського характеру наше завдання – виховати людину Вольову, Характерну, яка знає чого вона хоче, яка має перед собою певну мету, з якою вона пов'язує ціле своє життя, для якої вона живе, бореться і, як треба, гине».

П. Ніщинський, як і інші національні світочі, прагнув до високої мети: наблизити своїм життям розквіт, добро й щастя Батьківщини – «Салюс реї публіче – супрема лекс».

Література:

1. Пархоменко Л. Петро Ніщинський. К. 1989, с. 58.
2. Франко І. Музика польська і руська // Іван Франко про музику / упор. Т. Коноварт.

Львів 2006, с.57.

3. «Антігона» драматична дія Софокла / пер. з грецької Петро Ніщинський. Франко І. Зібрання творів у 50т. Т. 26. К. 1980, с.313.

4. Франко І. До студій над Степаном Руданським. Т.28, с.219.

Г. Панкевич. Петро Ніщинський – композитор, педагог, перекладач (до 175-річчя від дня уродин) // Слово № 2 (32) (2007) с. 33-34